

Magdalena JÓŹWIAK*

SŁUGA JAHWE W INTERPRETACJI ŚW. HIERONIMA

W historii egzegezy wyróżniamy trzy zasadnicze modele interpretacji *Pieśni o Słudze Jahwe*. Pierwsza z nich, to interpretacja kolektywna, gdzie *Sługa Jahwe* jest lud Boży, czyli Izrael lub jego nawrócona część. Drugą interpretację uczeni nazwali indywidualną, według której *Sługa* jest indywidualna osoba¹. Wysuwa się tutaj następujące kandydatury: Ozjasz, Ezechiasz, Izajasz, Jeremiasz, Ezechiel, Jechoniasz, Cyrus, Zorobabel, Nehemiasz, Mojżesz, sam Deutero-Izajasz oraz Jezus Chrystus. Trzecia, to interpretacja mieszana. *Sługa Jahwe* jest król, który reprezentuje naród².

W niniejszym artykule poszukamy odpowiedzi na pytanie, kto w przekonaniu św. Hieronima jest owym *Sługą Jahwe*? Podstawę źródłową dla

* Dr Magdalena Józwiak – wykładowca na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu oraz w Instytucie Studiów Klasycznych, Śródziemnomorskich i Orientalnych Uniwersytetu Wrocławskiego. Lektor w Szkole Języków Antycznych i Orientalnych przy Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego; e-mail: mjozwiak.uni.wr@gmail.com.

¹ W grupie badaczy, którzy opowiadają się za tym stanowiskiem znajduje się m.in. José Luis Sicre (*Profetismo en Israel. El Profeta. Los Profetas. El Mensaje*, Navarra 1998, 337-339), który dzieli Iz 40-55 na dwie części (40-48 i 49-55) oraz akcentuje ciekawą analogię pomiędzy *Sługą* a Cyrusem. J.L. Sicre uważa, że *Sługa Jahwe* w drugiej części księgi pełni podobną rolę jak Cyrus w pierwszej, a mianowicie: Cyrus przynosi Izraelowi wybawienie czasowe, ziemskie od dominacji babilońskiej, *Sługa* przynosi zbawienie wieczne i trwałą pociechę dla Syjonu. Dalej król Cyrus opiera się na potęgze armii, *Sługa* zaś jest przykładem pokory, ludzkiej słabości i nieużywania przemocy, liczy tylko na siłę cierpienia. W efekcie Cyrus zdobywa popularność i chwałę. *Sługa* jest odrzucony i pogardzany przez wszystkich, ale jego cierpienie i śmierć w ostateczności przynoszą definitywne i trwałe zwycięstwo, które przetrwa nawet po odniesione przez Cyrusa.

² Na temat rozmaitych interpretacji Deutero-Izajasza por. W. Brueggemann, *Isaiah: 40-66*, Louisville 1998, 5-7. Zob. także inne, wybrane przez nas komentarze do tego tekstu w języku angielskim: Ch.R. North, *The Suffering Servant in Deutero-Isaiah: An Historical and Critical Study*, London 1956; A.S. Herbert, *The Book of the Prophet Isaiah, Chapters 40-66*, Cambridge 1973; B.W. Shen, *A Step Toward Cracking the Deutero-Isaiah Codes: His Name Is Israel!*, Los Angeles 2007; G.V. Smith, *Isaiah 40-66: An Exegetical and Theological Exposition of Holy Scripture*, Nashville 2009; J.F.A. Sawyer, *The Fifth Gospel: Isaiah in the History of Christianity*, Cambridge 1996; J. Schipper, *Disability and Isaiah's Suffering Servant*, Oxford 2011; Abi T. Ngunza, *Messianism in the Old Greek of Isaiah: An Intertextual Analysis*, Göttingen 2012. Spośród badaczy polskich tekst Deutero-Izajasza komentowali m.in.: M. Gołębiewski, *Hymny samopochwalne Jahwe u Deutero-Izajasza*, Warszawa 1994; J. Paściak, *Izajasz wieszczem Chrystusa*, Katowice 1987; S. Gądecki, *Izajasz, Deutero-Izajasz, Trito-Izajasz*, w: *Wstęp do Ksiąg prorockich Starego Testamentu*, Gniezno 1993; T. Brzegowy, *Izajasz i Deuteroizajasz*, w: *Prorocy Izraela*, cz. 1, Tarnów 1994.

opracowania tego tematu stanowi Hieronimowy komentarz do czterech *Pieśni o Szudze Jahwe*³.

1. Krótkie wprowadzenie do Komentarza do Księgi Izajasza św. Hieronima. Nad Księgą Izajasza św. Hieronim pracował w latach 408-410⁴. Ten komentarz jest uważany przez badaczy za szczyt Hieronimowej egzegezy⁵. Jest to jego najobszerniejszy komentarz, ponieważ obejmuje 18 ksiąg⁶. Prace nad tym dziełem przerywały mu choroby⁷.

³ Wśród uczonych istnieją różne stanowiska, co do wyodrębnienia z tekstu proroka Izajasza poszczególnych *Pieśni o Szudze Jahwe*, stąd podajemy rozmaite opcje ustanowienia granic dla poszczególnych partii materiału: pierwsza pieśń: Iz 42, 1-4 (-7) (-9) (PL 24, 436A - 439B); druga pieśń: Iz 49, 1-6 (-7) (-9 a) (13) (PL 24, 480C - 487A); trzecia pieśń: Iz 50, 4-9 (-11) (PL 24, 495C - 499D); czwarta pieśń: Iz 52, 13 - 53, 12 (PL 24, 522D - 534A).

⁴ Por. J.N.D. Kelly, *Hieronim. Życie, pisma, spory*, tłum. R. Wiśniewski, Warszawa 2003, 343. Hieronim pracę nad komentowaniem Izajasza rozpoczął po ukończeniu komentarza do proroka Daniela, a zakończył ją przed złupieniem Rzymu w 410 r.

⁵ Por. M. Simonetti, *Między dosłownością a alegorią*, tłum. T. Skibiński, Kraków 2000, 343. Zob. S. Gozzo, *De sancti Hieronymi commentario in Isaiae librum*, „Antonianum” 35 (1960) 169. Wybrana bibliografia do Hieronimowego Komentarza do Księgi Izajasza przedstawia się następująco: L. Ginzberg, *Die Haggada bei den Kirchenvätern. VI. Der Kommentar des Hieronymus Zu Jesaja*, w: *Jewish Studies in Memory of George A. Kohut*, ed. S.W. Baron – A.M. Baron, New York 1935, 279-314; R.G. Jenkins, *The Biblical Text of the Commentaries of Eusebius and Jerome on Isaiah*, „Ancient Near Eastern Studies” 22 (1984) 64-78; B. Löfstedt, *Zu Hieronymus' Jesaias-Kommentar*, „Orpheus” 5 (1984) 197-203; M. Simonetti, *Sulle fonti del „Commento a Isaia” di Girolamo*, „Augustinianum” 24 (1984) 451-469; J. Gribomont, *La terminologie exégétique de S. Jérôme*, w: *La Terminologia esegetica nell'antichità. Atti del primo Seminario di antichità cristiane (Bari, 25 ottobre 1984)*, ed. C. Curti, Quaderni di Vetera Christianorum 20, Bari 1987, 123-134; R. Gryson – D. Szmatala, *Les commentaires patristiques sur Isaïe d'Origène à Jérôme*, REAug 36 (1990) 3-41; R. Gryson, *Saint Jérôme traducteur d'Isaïe. Réflexions sur le texte d'Isaïe 14,18-21 dans la Vulgate et dans l'«In Isaïam»*, „Le Muséon” 104 (1991) fasc. 1, 57-72; M. Milhau, *Commentaires de Jérôme sur le prophète Isaïe*, REAug 41 (1995) 131-143; B. Degórski, *Il metodo esegetico di san Girolamo alla luce del «Commento in Isaia»*, w: *Liber Viator. Grandi Commentari del pensiero cristiano*, ed. T. Rossi, Studia Pontificiae Universitatis a S. Thoma Aquinate in Urbe. Studi 2004, Nuova serie 8, Roma 2005, 173-195; J.D. Cassel, *Patristic Interpretation of Isaiah*, w: „As Those Who Are Taught”. *The Interpretation of Isaiah from the LXX to the SBL*, ed. C.M. McGinnis – P.K. Tull, Society of Biblical Literature Symposium Series 27, Atlanta 2006, 145-170; A. Fürst, *Hieronymus gegen Origenes. Die Vision Jesajas im ersten Origenismusstreit*, REAug 53 (2007) 199-231; R. Maisano, *L'esegesi di Girolamo ad Isaia*, w: *Seminario interdisciplinare sul libro del profeta Isaia*, ed. R. Maisano – V. Mangogna, Napoli 2007, 101-146.

⁶ Autor Wulgaty w latach 408-410 najprawdopodobniej skomentował 17 ksiąg, księgę 5. zaś podyktował w 397 r. Tekst ten jest literalnym objaśnieniem dziesięciu przepowiedni z Iz 13-23, które Hieronim napisał na prośbę biskupa Amabilisa. Ta interpretacja została później włączona w kompletny komentarz do Izajasza oraz Strydończyk dodał do niej w księgach 6. i 7. interpretację ponaddosłowną tych samych rozdziałów. Por. J. Jay, *L'exégèse de Saint Jérôme d'après son „Commentaire sur Isaïe”*, Paris 1985, 64; Kelly, *Hieronim. Życie, pisma, spory*, s. 253 i 343; Simonetti, *Między dosłownością a alegorią*, s. 344.

⁷ Por. Hieronymus, *In Isaïam comm.* XIV Prol., PL 24, 495A-C.

Autor *Wulgaty Komentarz do Księgi Izajasza* dedykował swoim rzymskim przyjaciołom⁸: Eustochium (ok. 370-419)⁹, Pammachiuszowi (ok. 340-410)¹⁰ oraz nieżyjącej już Pauli (ok. 347-404)¹¹.

W tym komentarzu Hieronim postępował zgodnie ze swoją zwykłą praktyką, podając wyjaśnienie dosłowne i alegoryczne każdego wersetu. Tekst Septuaginty przytaczał jedynie wówczas, gdy odbiegał on bardzo od oryginału hebrajskiego. W rozmaitych dywagacjach filologicznych Książę Egzegetów posiłkował się również *Heksapla*¹² Orygenesusa. Komentarz obfituje w interesujące uwagi z dziedziny krytyki tekstu i przedstawia jego wersję podawaną w różnych przekładach greckich.

Jeśli chodzi o wyjaśnienia *iuxta litteram*, to Strydończyk komentując proroka Izajasza ma za przedmiot wydarzenia historyczne narodu wybranego. Opierając się na swojej wiedzy, próbuje objaśniać zwyczaje, jakie panowały w Izraelu za czasów proroka, omawia także tematy botaniczne i zoologiczne, których jest mnóstwo w Księdze Izajasza. Z racji tego, iż Strydończyk chciał wykazać, że Izajasz jest „nie tylko prorokiem, lecz także ewangelistą i apostołem”¹³, w wyjaśnieniach *per figuram* w wielu passusach czyni nawiązania do Chrystusa i Kościoła¹⁴.

⁸ Por. także I Prol., PL 24, 17A: „Expletis longo vix tempore in duodecim prophetas viginti explanationum libris et in Daniele Commentariis, cogis me, virgo Christi Eustochium, transire ad Isaiam et quod sanctae matri tuae Paulae, dum viveret, pollicitus sum tibi reddere. Quod quidem et eruditissimo viro fratri tuo Pammachio promississe me memini; cumque in affectu par sis, vincis praesentia. Itaque et tibi et illi per te reddo quod debeo”.

⁹ W kwestii kobiet, które za sprawą św. Hieronima oddały się życiu ascetycznemu oraz lekturze Pisma Świętego zob. szerzej: T. Skibiński, *Mniszki i egzegetki – kobieta a Pismo Święte w świetle korespondencji świętego Hieronima*, w: *Kobieta w starożytności chrześcijańskiej. Materiały Sympozjum patrystycznego 22.10.1998 ATK*, red. I. Salamonowicz-Górska – T. Skibiński – S. Strękowski, Warszawa 1999 = SACH 14 (1999) 83-91; S. Longosz, *Hieronim jako duchowy moderator klubu chrześcijańskich arystokratek na Awentynie*, w: *Przebóstwiać to co ludzkie. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Biskupa Władysława Bobowskiego*, red. S. Sojka – J. Stali, Tarnów 2007, 505-525; T. Radliński, *Św. Hieronim a kobiety*, Lublin 2013.

¹⁰ Na temat tego przyjaciela Hieronima z czasów studiów, rzymskiego senatora, który zostawszy wdowcem wiodł życie monastyczne zob. A. Pollastri, *Pammachio*, DPAC II 2594; P. Szczur, *Pammachiusz*, EK XIV 1195-1196.

¹¹ Więcej o Pauli i jej córce Eustochium zob. A. Pollastri, *Paola*, DPAC II 2607; A. Stepniewska, *Żeński klub inteligencji chrześcijańskiej na rzymskim Awentynie IV wieku*, VoxP 22 (2002) t. 42-43, 261-292; Radliński, *Św. Hieronim a kobiety*, passim.

¹² Jak wiadomo *Heksapla* dotrwała do naszych czasów tylko we fragmentach. Żyjący w XIX w. Frederick Field, angielski teolog, zebrał w dwutomowym dziele wszystkie zachowane fragmenty *Heksapli*, które pojawiły się w cytatach Ojców Kościoła i pisarzy chrześcijańskich. Por. F. Field, *Origenis Hexaplorum quae supersunt; sive Veterum Interpretum Graecorum in totum Vetus Testamentum fragmenta*, I-II, Oxford 1875.

¹³ Hieronymus, *In Isaiam comm.* I Prol., PL 24, 18A: „Sicque exponam Isaiam, ut illum non solum prophetam, sed evangelistam et apostolum doceam”, tłum. własne.

¹⁴ Por. Simonetti, *Między dosłownością a alegorią*, s. 344-345.

Praca ta technicznie większą niż zazwyczaj wrogością do Żydów, którym wyrzuca m.in. zaślepienie, niemoralność, chciwość oraz wyraża radość z ich obecnego poniżenia, a mianowicie z faktu, że Rzymianie zniszczyli Świątynię. Piętnuje również przejawy zła wśród chrześcijan¹⁵.

Mówiąc o źródłach Hieronimowej egzegezy Izajasza, trzeba zaznaczyć, że przeważnie komentator czerpie wyjaśnienia duchowe od aleksandryjczyków. Od Orygenes¹⁶ – od początku do rozdziału 30. Izajasza, od Dydyma zaś – począwszy od rozdziału 40. Przy egzegezie dosłownej Hieronim posługuje się przede wszystkim pismami Euzebiusza z Cezarei. Wśród innych greckich autorów, których imiennie wylicza w prologu do omawianego komentarza, pojawia się Apolinary z Laodycei¹⁷. Jedynym z komentatorów łacińskich, którego Hieronim przywołuje z imienia, jest Wiktoryn z Petawium¹⁸. Szczegółowo o źródłach Hieronimowego komentarza do proroka Izajasza pisał Manlio Simonetti, który nie wyklucza, iż Strydończyk mógł się posługiwać także innymi komentarzami do Izajasza (np. Pseudo-Bazylego, Teodora z Heraklei, Jana Chryzostoma czy też piszącego po łacinie Ambrożego z Mediolanu), oprócz komentatorów, na których autor Wulgaty powołuje się imiennie w prologu do omawianego dzieła¹⁹.

2. Kim w przekonaniu Księcia Egzegetów jest ów tajemniczy *Sluga Jahwe*? Poszukując odpowiedzi na to pytanie, trzeba podkreślić, iż już na początku pierwszej *Pieśni o Słudze Jahwe* św. Hieronim analizując werset: „Oto sługa mój, podtrzymam go, wybrany mój, dusza moja ma w nim upodobanie” (Iz 42, 1) poucza, że owym *Slugą* jest Jezus Chrystus, który choć był Bogiem, to unżył siebie samego i dla dobra ludzkości przyjął postać sługi²⁰. Strydończyk pisze:

¹⁵ Por. Kelly, *Hieronim. Życie, pisma, spory*, s. 345.

¹⁶ Ojciec egzegezy alegorycznej objaśniał Księgę Izajasza w systematycznym komentarzu, który niestety nie zachował się do naszych czasów oraz w licznych homiliach, spośród których dziewieć na język łaciński przetłumaczył Strydończyk. Por. Origenes, *In Isaiam hom.*, ed. W.A. Baehrens, GCS 33, Berlin 1925, 242-289, tłum. S. Kalinkowski: Orygenes, *Homilie o Księdze Izajasza*, w: tenże, *Homilie o Księgach Izajasza i Ezechiela*, ŻMT 16, Kraków 2000, 15-68.

¹⁷ Por. Hieronymus, *In Isaiam comm.* I Prol., PL 24, 20B - 22A.

¹⁸ Tamże, PL 24, 20B-C: „Caeterum apud Latinos grande silentium est, praeter sanctae memoriae martyrem Victorinum, qui cum Apostolo dicere poterat: «Etsi imperitus sermone, non tamen scientia» (II Cor. XI, 9)”. Zob. M. Dulaey, *Victorin de Poetovio, premier exégète latin*, Paris 1993; C. Vidal Manzanares, *Pisarze wczesnochrześcijańscy I-VIII w. Mały słownik*, tłum. E. Burska, Warszawa 2001, 89.

¹⁹ Por. Simonetti, *Sulle fonti del Commento a Isaia di Girolamo*, s. 451-469.

²⁰ By właściwie zrozumieć ideę zawartą w tekście Deutero-Izajasza trzeba doprecyzować rozumienie słowa „sługa”. W języku polskim, podobnie jak i w starożytnej grece, termin „sługa” (gr. δούλος) oznacza przede wszystkim status społeczny; jest on niewolnikiem, pozbawionym wolności osobistej i wszelkich praw obywatelskich. Natomiast w języku hebrajskim słowo עֶבֶד ma nieco inne znaczenie, gdyż jest słowem relacyjnym, czyli definiującym rolę człowieka w odniesieniu do drugiej osoby i wskazującym na niższą pozycję jednej osoby względem drugiej w systemie hierarchii społecznej. W hebrajskim niewolnik też może być nazwany słowem עֶבֶד, ale nie ze

„Skoro zaś o Chrystusie jest prorocstwo, bez Jakuba i Izraela [w tekście łacińskim] czytamy: «Oto sługa mój, podtrzymam go; wybrany mój, dusza moja ma w nim upodobanie» (Iz 42, 1). I w następnych [wersetach]: «Dałem ciebie na przymierze ludu, na światło narodów, abyś otworzył oczy ślepców i wyprowadził z więzów skrepowanych i z więzienia mieszkających w ciemnościach» (Iz 42, 6-7). Nie dziwi, jeśli sługą został nazwany, «zrodzony z kobiety, zrodzony pod Prawem» (Ga 4, 4), który choć był w postaci Bożej, uniżył się, przyjmując postać sługi i postawą znaleziony jako człowiek (por. Flp 2, 6-8)²¹.

Tytuł *Sługi Jahwe* (hebr. עֶבֶד יְהוָה) ma w Starym Testamencie bardzo pochlebne znaczenie. Używano go w odniesieniu do osób, które Bóg powołał do swojej służby, takich jak Abraham (por. Rdz 26, 24), Mojżesz (por. Wj 14, 31; Pwt 34, 5), Jozue (por. Joz 24, 29), Dawid (por. 2Sm 3, 18; 7, 5. 8), Salomon (por. 1Krl 3, 7n), Ezechiasz (por. 2Krn 32, 16), Nabuchodonozor (por. Jr 25, 9), kapłani (por. Ps 134, 1), prorocy (por. 1Krl 18, 36; Am 3, 7), oczekiwany Mesjasz (por. Ez 34, 23n) i Zorobabel (por. Ag 2, 23). Sam Deutero-Izajasz używa tego zwrotu w stosunku do narodu izraelskiego (por. Iz 41,8n; 42, 19; 43, 10; 44, 1n. 21. 26; 45, 4; 48, 20; 49, 7) i jego członków wiernych Bogu (por. 54, 17). Nie ulega więc wątpliwości, że tytuł ten jest mianem zaszczytnym, tym bardziej, że sam Jahwe mówi, że „ma w nim upodobanie” i nazywa go „wybranym”, włączając tę tajemniczą osobę do grona swoich wybrańców. Użycie tytułu „mój Sługa” umieszcza *Sługę* z pieśni Deutero-Izajasza wśród kluczowych postaci historii zbawienia.

I teraz trzeba byłoby postawić pytanie, co to znaczy, że Bóg ma w kimś upodobanie? Otóż hebrajski czasownik רָצָה²² faktycznie oznacza pewnego rodzaju sympatię do kogoś ze strony Boga, ale jest to o tyle ciekawe słowo, że w Księdze Kapłańskiej, gdzie mowa o przepisach kultu, używane jest ono jako termin techniczny, oznaczający przyjęcie lub odrzucenie przez Pana ofiar kultu (por. Kpł 7, 18; 19, 7; 22, 23. 27). Podobne znaczenie słowa można również dostrzec w kilku innych miejscach w Biblii (por. np. Jer 14, 12; Oz 8, 13; Am 5, 22). Zatem nasuwa się wniosek, iż ten werset wcale nie sugeruje, że Panu podoba się to, co *Sługa* robi albo co mówi, lecz on sam jako osoba znalazł upodobanie w oczach Pana. A to znaczy, że bohater tekstu Deutero-Izajasza

względu na formę życia czy statut społeczny, lecz ze względu na relację jaka łączy go z jego panem. Por. L. Koehler – W. Baumgartner – J.J. Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, red. wyd. pol. P. Dec, I, Warszawa 2008, 725-726, nr 6567.

²¹ Hieronimus, *In Isaiam comm.* 42, 1, PL 24, 436C-D: „Ubi autem de Christo est vaticinium, absque Iacob et Israel legitur: «Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea». Et in consequentibus: «Dedi te in testamentum generis, in lucem nationum: aperire oculos caecorum, et educere de vinculis alligatos, et de domo carceris habitantes in tenebris». Nec mirum si servus vocetur, «factus ex muliere, factusque sub lege» (Galat. IV); qui cum in forma Dei esset, humiliavit se, formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo (Philipp. II, 6-8)”, tłum. własne.

²² Por. L. Koehler – W. Baumgartner – J.J. Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski*, II, Warszawa 2008, 313-314, nr 8743.

ukazany jest tutaj jako ofiara, która spodobała się Panu i zostaje przez Pana przyjęta. Stąd prosta droga, by w *Śludze* móc widzieć zapowiedź Jezusa, który będzie przez Boga wybrany i złoży swe życie w ofierze.

Św. Hieronim trzymając się konsekwentnie swej interpretacji wyjaśnia następnie, że zadaniem *Slugi Jahwe* będzie przyniesienie Prawa²³, a skoro tym sługą jest Jezus Chrystus, to prawem, które przyniesie, jest Ewangelia. Mowa o przyniesieniu narodom Prawa wyraża myśl uniwersalistyczną²⁴. Dzięki *Śludze* Prawo dotrze również do pogan, którzy je przyjmą z przekonaniem:

„Prawo zaś jego nie jest tym, które zostało dane przez Mojżesza, lecz rozumiemy [je] jako Ewangelię: «Z Syjonu bowiem wyjdzie Prawo i słowo Pana z Jeruzalem» (Iz 2, 3). O tym Prawie i prorokuje Jeremiasz: «Oto dni nadchodzą, mówi Pan i ustanowię nowe przymierze, nie według przymierza, które niegdyś zawarłem z ojcami ich» (Jr 31, 32)»²⁵.

Hebrajskie słowo מְשַׁפֵּט²⁶ (Iz 42, 1) można tłumaczyć jako synonim słowa תּוֹרָה²⁷ (wskazanie, pouczenie), często tłumaczone słowem prawo w znaczeniu starotestamentowych pouczeń dotyczące życia ludzkiego. Początkowo rzeczownik ten oznaczał ustne pouczenia kapłanów (por. Pwt 33, 10; 17, 11; Jr

²³ Słowo „prawo” w tym wersecie łączy się z czasownikiem יָצַא w formie hifil, a zatem ma znaczenie kauzatywne: on sprawi, że narody poznają Prawo. Ten sam czasownik w znaczeniu kauzatywnym *sprawić, że coś się stanie*, ma w Biblii wiele innych znaczeń. Dla przykładu Bóg sprawił, że Izrael wyszedł z Egiptu (por. Pwt 1, 27), ktoś pokazał komuś miecz, tzn. sprawił, że druga osoba mogła zobaczyć miecz (por. Ez 21, 8), głupi zdradza się mową, czyli sprawia, że inni widzą jego głupotę (Prz 10, 18). Słowo to jako czasownik w całej Biblii hebrajskiej pojawia się kilkadziesiąt razy, ale ani razu nie oznacza głoszenia słowa, zapowiadania czegoś czy obwieszczania czyjejś woli. Nawet w wersetach, w których po słowie יָצַא pojawiają się czasowniki oznaczające mówienie, nie można ich traktować jako synonimy (por. choćby Iz 48, 20; Jr 51, 10). Por. Koehler – Baumgartner – Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski*, I, s. 402-404, nr 3814. Z tego wynika, że *Sluga Jahwe* nie jest prorokiem w tym sensie, że ma coś komuś ogłosić, lecz jest tym, który sprawi, że narody poznają prawo, a jego działanie nie wskazuje w pierwszej kolejności na mówienie. Dzięki niemu i jego ofierze, która znalazła przed Bogiem uznanie, odąd będzie możliwe głoszenie Prawa wszystkim ludom ziemi.

²⁴ Trzeba podkreślić, że wyraz „narody” (hebr. גוֹיִם) oznacza pogan, czyli obce narody. Por. Koehler – Baumgartner – Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski*, I, s. 173, nr 1645. Takie znaczenie tego wyrazu potwierdza pojawiające się później sformułowanie: „Jego pouczenia wyczekują wyspy” (Iz 42, 4). Słowo „wyspy” bardzo często w tekście Deutero-Izajasza wskazuje na obce ludy (por. Iz 40, 15; 41, 1. 5; 42, 4. 10. 12. 15; 49, 1; 51, 5).

²⁵ Hieronimus, *In Isaiam comm.* 42, 1, PL 24, 437D: „Legem autem ejus, non quae per Moysen data est, sed Evangelium sentiamus: «De Sion enim egredietur lex, et verbum Domini de Ierusalem» (Supra, II). De qua lege et Jeremias vaticinatur: «Ecce dies veniunt, dicit Dominus: et ponam testamentum novum, non iuxta testamentum, quod olim pepigi cum patribus eorum» (Jerem. XXXI 31, 32)”, tłum. własne.

²⁶ Może oznaczać: rozstrzygnięcie, sąd, wyrok, los, prawo jako przepis, prawo jako uprawnienie do czegoś, słuszność, sprawiedliwość, przykazanie, obyczaj. Por. Koehler – Baumgartner – Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski*, I, s. 612-613, nr 5721.

²⁷ Por. tamże, I, s. 644-646, nr 9875.

18, 18) i proroków (por. Iz 1, 10; 8, 16. 20; 30, 9n). Już w VIII w. prz. Chr. Ozeasz znał pouczenia utrwalone na piśmie (por. 8, 12; por. 4, 6; 8, 1). W Księdze Powtórzonego Prawa słowo to oznacza zarówno poszczególne przepisy (por. 17, 11) jak i całą księgę jako pouczenie, prawo wskazujące narodowi drogę życia i postępowania (por. 31, 26). Późniejsze księgi Starego Testamentu pod tym słowem rozumieją Pięcioksiąg Mojżesza (por. 1Krn 16, 40; 22, 12) jako dzieło zawierające zbiór postanowień prawnych, czyli wskazań określających postępowanie Izraelitów. W tekście Deutero-Izajasza chodzi o prawo w sensie pouczeń dotyczących ludzkiego życia, które ma być zgodne z wolą Boga.

Autor Wulgaty poddając swemu autorytetowi werset z trzeciej *Pieśni o Słudze Jahwe*: „Pan Bóg Mnie obdarzył językiem wymownym, bym umiał przyjść z pomocą strudzonemu, przez słowo krzepiące. Każdego rana pobudza me ucho, bym słuchał jak uczniowie” (Iz 50, 4) tłumaczy, iż *Sługa*, którym jest oczywiście Jezus, przedstawia swój stosunek do Boga, podobny do relacji, jaka zachodzi między uczniem a nauczycielem. Codziennie otrzymuje on od Boga pouczenia, chętnie ich słucha i postępuje zgodnie z nimi, mimo napotykanymi trudności. Ów *Sługa* otrzymał od Boga taką wymowność, że wie, kiedy zabrać głos, a kiedy zamilknąć:

„Otóż do osoby Pana, na której i wcześniejsza księga została oparta, także te [słowa] należy odnieść, jako że według dyspozycji przyjętego ciała jest wykształcony i otrzymał język wymowny, aby wiedział, kiedy powinien mówić, a kiedy zamilknąć. Wreszcie ten w [czasie] męki milczał, teraz mówi na całym świecie przez Apostołów i mężów apostołskich”²⁸.

Działalność *Sługi* spotyka się z gwałtownym sprzeciwem, który przypomina sprzeciw stawiany słowu prorockiemu. Wrogowie znieważają go nie tylko przez to, że biją go po plecach, ale także przez to, że wyrywają mu wasy i brodę, i plują mu w twarz, co w obyczajowości Izraela było szczytem pogardy. *Sługa* wyznaje, że wśród doznawanych zniewag nie załamuje się i nie czuje się zawstydzony, ponieważ Bóg go wspomaga. Strydończyk interpretując *Sługę Jahwe* jako Syna Bożego porównuje go do baranka prowadzonego na ofiarę i do owcy niemej wobec strzygących ją, co podkreśla w komentarzu do Iz 50, 4:

„Ten bity i opluty, nie zawstydził się, lecz jest jak baranek prowadzony na ofiarę; i jak owca wobec strzygących [ją] nie otworzył ust swoich (por. Iz 53, 7). Jako że Syn według tajemnicy przyjętego ciała, usłyszał od Ojca, coż ma mówić, w Ewangelii dokładniej [o tym] czytamy, w [wersecie] pewnym on sam mówi: «I ten, który mnie posłał, Ojciec, dał mi nakaz, co mam mówić i co oznajmić» (J 12, 49). I powtórnie: «Tak jak słyszę, tak sądzę» (J 5, 30)”²⁹.

²⁸ Hieronimus, *In Isaiam comm.* 50, 4, PL 24, 496C: „Ad personam igitur Domini, in qua et superior finitus est liber, etiam ista referenda sunt, quod juxta dispensationem assumpti corporis eruditus sit, et linguam acceperit disciplinae, ut sciret quando deberet loqui, quando reticere. Denique qui in passione tacuit, per Apostolos, et Apostolicos viros, in cuncto orbe nunc loquitur”, tłum. własne.

²⁹ Tamże 50, 4, PL 24, 497B: „Qui percussus atque consputus, non erubuit, sed quasi agnus

Jedną z najważniejszych myśli teologicznych czwartej pieśni jest idea zastępczej ofiary za grzechy³⁰, którą także Ksiądz Egzegetów akcentuje w swoim komentarzu. *Sluga*, czyli Jezus Chrystus prawdziwie cierpiał za grzechy ludzkie i złożył swoje życie w ofierze. Jego postawa jest godna podziwu nie tylko dlatego, że nie odpowiadał agresją na zadawane mu cierpienia, ale przede wszystkim dlatego, że cierpiał niewinnie. Kresem jego cierpienia była śmierć. Autor Wulgaty w komentarzu do Iz 53, 1 przedkłada:

„Ten prawdziwie nosił nasze choroby i grzechy i cierpi za nas, nie rzekomo, czyli po gr. *δοκεῖν*, jak stara i nowa herezja mniema, lecz prawdziwie został ukrzyżowany. Prawdziwie cierpiał, mówiąc w Ewangelii: «Smutna jest dusza moja aż do śmierci» (Mt 26, 38). A także: «Teraz dusza moja jest zatrwożona» (J 12, 27)»³¹.

I następnie komentując Iz 53, 12, św. Hieronim wyjaśnia:

„Prawdziwie bowiem został zaliczony w poczet grzeszników i niegodziwców, gdyż zstąpił do piekieł, które w wielu miejscach w Piśmie Świętym są nazywane jeziorem, i wyzwolił skutych w więzieniu. «Ten został wydany z powodu naszych grzechów i zmartwychwstał dla naszego usprawiedliwienia» (Rz 4, 25). Ów posiadał tak wielką łagodność, że za grzesznikami, a nawet za prześladowcami swymi prosił na krzyżu, mówiąc: «Ojczy, przebac im, ponieważ nie wiedzą, co czynią» (Łk 23, 34)»³².

Autor natchniony rozumiał tę ofiarę jako cierpienie i męczeńską śmierć za grzechy Izraela. Izajasz 53, 12 dosłownie brzmi: „dlatego, że wydał na śmierć duszę swoją”. Hebrajskie słowo *שָׁנָה*³³ oznacza duszę jako synonim

ductus ad victimam est; et quasi ovis coram tondente non aperuit os suum. Quod autem Filius juxta suscepti corporis sacramentum a Patre audierit quid loquatur, in Evangelio plenius discimus, in quo ipse ait: «Et qui misit me Pater, mandatum mihi dedit, quid dicam et quid loquar». Et iterum: «Sicut audio, sic iudico» (Joan. XII 49; V 30)», tłum. własne.

³⁰ Idea ta ma swoje korzenie w tradycji żydowskiej. Najwyższy kapłan składał ofiarę przebłagalną za grzech raz w roku w święto *Jom Kippur*. Krew cielca, wniesiona przez arcykapłana do Miejsca Najświętszego i skrapiająca przebłagalnie, górną płytę Arki Przymierza, była z woli Boga narzędziem przebłagania za grzechy arcykapłana, jego domu i całego Izraela (por. Kpł 16, 11-16). Por. L. Stefaniak, *Pojednania Dzień*, w: *Podręczna Encyklopedia Biblijna*, red. E. Dąbrowski, II, Poznań – Warszawa – Lublin 1959, 295-296.

³¹ Hieronimus, *In Isaiam comm.* 53, 1, PL 24, 525B-C: „Qui vere languores nostros et peccata portavit, et pro nobis dolet, non putative, id est, τὸ δοκεῖν, ut vetus et nova haeresis suspicantur; sed vere crucifixus est. Vere doluit, dicens in Evangelio: «Tristis est anima mea usque ad mortem» (Matth. XXVI, 38). Et: «Nunc anima mea turbata est» (Joan. XII, 27)», tłum. własne.

³² Tamże 53, 12, PL 24, 534A: „Vere enim reputatus est inter peccatores et iniquos, ut descenderet ad infernum, qui in multis Scripturarum locis vocatur lacus, et vincos in carcere liberaret. «Qui traditus est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostrum» (Rom. IV). Tantaque clementiae fuit, ut pro transgressoribus, imo pro persecutoribus suis rogaret in cruce, et diceret: «Pater, ignosce illis: quod enim faciunt, nesciunt» (Luc. XXIII, 34)», tłum. własne.

³³ Por. Koehler – Baumgartner – Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski*, I, s. 668-670, nr 6155.

osoby i życia. Może więc tu być mowa o przelaniu krwi, która według Starego Testamentu jest siedliskiem życia. *Sługa* jest tu ukazany jako kapłan składający w ofierze siebie samego.

W Iz 53, 10b-12 następuje nieoczekiwana odmiana losu *Sługi*. Ma on ujrzyć potomstwo, przedłużyć swoje dni, ujrzyć światło i nim się nasycić, co w kontekście wyżej zapowiedzianej śmierci należy interpretować jako zapowiedź zmartwychwstania. W zamian za swoją ofiarę Bóg obdarzy go największymi wartościami: potomstwem i długim życiem, co autor Wulgaty zaznacza w komentarzu do wersetu: „Dlatego w nagrodę przydzielę mu tłumy, i posiadzie możnych jako zdobycz, za to, że siebie na śmierć ofiarował i policzony został pomiędzy przestępców. A on poniósł grzechy wielu, i oręduje za przestępcami” (Iz 53, 12). Strydończyk wyjaśnia:

„Tymczasem zaś otrzyma mnogie narody, który przyszedł oznajmić jeńcom ocalenie i wyprowadził gromadę jeńców zniewoloną pierwaj przez diabła i demony i ofiarował w darze to [ocalenie] ludziom wierzącym, ponieważ wydał na śmierć duszę swoją i choć ze zbrodniarzami czy też złoczyńcami został policzony”³⁴.

Wydaje się, że udział w łupach i przydzielenie tłumów można interpretować jako aluzję do królewskiego rysu *Sługi*. Wstawianie się przed Bogiem za grzesznym ludem należało do zadań proroków i kapłanów – ponownie pojawiają się prorockie i kapłańskie rysy *Sługi Jahwe*.

Po przeanalizowaniu wybranych passusów z Hieronimowego komentarza do *Pieśni o Słudze Jahwe* nie trudno zauważyć, że Księżę Egzegetów preferuje model interpretacji indywidualnej. A ściśle rzecz biorąc *Sługa Jahwe* w jego przekonaniu to Jezus Chrystus, którego cierpienie ma walor odkupieńczy. Ów *Sługa* został wybrany przez Boga jeszcze w łonie matki i napelniony jest jego duchem (Pieśń I). Zadaniem *Sługi* jest ogłoszenie nowego Prawa dla wszystkich narodów, ma on przynieść ludziom dobra mesjańskie i zbawienie (Pieśń I, II i III). *Sługa* będzie prześladowany i wzgardzony przez ludzi, lecz nie ulęknie się i mężnie wypełni swoją misję, ufny w moc Boga (Pieśń III i IV). *Sługa Jahwe*, choć jest niewinny, to cierpi srogie katusze, zadane mu przez ludzi, włącznie z haniebną śmiercią. Męki te przyjął na siebie dobrowolnie, traktując je jako ekspiację za grzechy ludzi. Na końcu Bóg ofiaruje owemu *Słudze* nagrodę w postaci wiecznej chwały i potomstwa na wieki (Pieśń IV).

³⁴ Hieronymus, *In Isaiam comm.* 53, 12, PL 24, 532D: „Propterea autem accipiet gentes pluri-mas, qui venit praedicare captivis remissionem, et captivam prius a diabolo atque daemonibus duxit captivitatem, et dedit eam dono hominibus atque credentibus, quia tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis sive iniquis reputatus est”, tłum. własne.

THE SERVANT OF YAHWEH IN THE INTERPRETATION OF ST. JEROME

(Summary)

In the history of exegesis three general models of the interpretation of *the Servant of Yahweh Song* can be outlined. The first one is a collective interpretation that considers the Servant to be Israel – the People of God – or its faithful part. The second interpretation was called by the scholars an individual interpretation according to which the Servant is an individual. The third one is a mixed interpretation. The Servant of Yahweh is a king who represents the nation. In this article we searched for an answer to the question who is the said Servant of Yahweh according to St. Jerome. Having analysed selected passages of St. Jerome's commentary on *the Servant Song* it is not difficult to notice that the author of the Vulgate prefers the model of individual interpretation. More precisely, in his opinion *the Servant of Yahweh* is Jesus Christ whose suffering has a redeeming virtue.

Key words: St. Jerome, *A Commentary on the Book of Isaiah, the Servant of Yahweh*.

Słowa kluczowe: Św. Hieronim, *Komentarz do Księgi Izajasza, Sluga Jahwe*.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

HIERONYMUS, *Commentarii in Isaiam*, PL 24, 17A - 704B.

Opracowania

BRUEGGEMANN W., *Isaiah: 40-66*, Louisville 1998.

GOZZO S., *De sancti Hieronymi commentario in Isaiæ librum*, „Antonianum” 35 (1960) 49-80 i 169-214.

JAY J., *L'exégèse de Saint Jérôme d'après son „Commentaire sur Isaïe”*, Paris 1985.

KELLY J.N.D., *Hieronim. Życie, Pisma, Spory*, tłum. R. Wiśniewski, Warszawa 2003.

KOEHLER L. – BAUMGARTNER W. – STAMM J.J., *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, red. wyd. pol. P. Dec, I-II, Warszawa 2008.

LONGOSZ S., *Hieronim jako duchowy moderator klubu chrześcijańskich arystokratek na Awentynie*, w: *Przebóstwiać to co ludzkie. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Biskupa Władysława Bobowskiego*, red. S. Sojka – J. Stali, Tarnów 2007, 505-525.

RADLIŃSKI T., *Św. Hieronim a kobiety*, Lublin 2013.

SICRE J.L., *Profetismo en Israel. El Profeta. Los Profetas. El Mensaje*, Navarra 1998.

SIMONETTI M., *Między dosłownością a alegorią*, tłum. T. Skibiński, Kraków 2000.

SIMONETTI M., *Sulle fonti del Commento a Isaia di Girolamo*, „Augustinianum” 24 (1984) 451-469.

SZCZUR P., *Pammachiusz*, EK XIV 1195-1196.